

ZAKONODAJNE POLITIKE IN NASILJE NA PODLAGI SPOLA: ANALIZA ZAKONODAJNIH SPREMENB V DRŽAVAH PRISTOPNICAH EU IZ LETA 2004**

Povzetek. Pričujoči tekst analizira zakonodajne politike držav članic, ki so k Evropski uniji pristopile leta 2004 na področju nasilja na podlagi spola. V tem kontekstu bo predstavljeno in analizirano uveljavljanje priporočil in smernic, ki jih je sprejela EU za boj proti nasilju nad ženskami v družini, spolnemu nadlegovanju, spolnemu izkoriščanju in trgovino z ljudmi. Poleg tega si tekst zastavlja vprašanje, kateri so bili ključni dejavniki, ki so vplivali na proces spreminjanja zakonodaje in uveljavljanje dobrih rešitev ter v katerem obdobju so bili ti ukrepi najbolj zgoščeni in na katerem področju so najbolj umanjali.

Ključni pojmi: nasilje nad ženskami, trgovanje z ljudmi, spolno nadlegovanje na delovnem mestu, zakonodaja, Evropska unija, priporočila

Uvod

Pričujoči tekst se ukvarja s pomenom zakonskega reguliranja nasilja na podlagi spola; dejavniki, ki so v zadnjem času na te procese vplivali ter posledicami in dobrimi praksami oz. prihodnjimi možnimi rešitvami na tem področju. V tekstu nadgrajujemo nekatere ugotovitve iz dve leti trajajočega raziskovalnega projekta,¹ v katerem smo pod drobnogled vzeli poleg zakonodaj in praks Slovenije² še te na Madžarskem, Poljskem, Slovaškem, Češkem, v Estoniji, Litvi, Latviji, na Malti in Cipru torej v desetih »novih« država-
vah članicah Evropske unije (pristopnicah leta 2004).

Predvsem nas je zanimalo, kako se je spreminjala zakonodaja naštetih držav na področju nasilja nad ženskami ter kakšen je bil vpliv evropskih

---

* Dr. Milica Antić Gaber, redna profesorica; dr. Irena Selišnik, raziskovalka; Iztok Šori, raziskovalec in Sara Rožman, mlada raziskovalka, Oddelek za sociologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

¹ Naslov projekta je bil Načini uveljavljanja evropskih direktiv o nasilju nad ženskami, otroki in mladostniki: Dobre prakse in priporočila. Projekt je financirala Evropska komisija iz programa Daphne II.

² Slovenija je projekt koordinirala.

direktiv³ pri spreminjanju nacionalnih zakonodaj od leta 1991 do leta 2006 in kateri akterji so s svojim delovanjem v nacionalnih kontekstih najbolj vplivali na hitrejšo in ustrežnejšo sprejemanje in/ali spreminjanje zakonodaje na tem področju. Poleg tega pa smo hoteli ugotoviti tudi, kje še vedno obstajajo sive lise oz. pomanjkljivosti, ki jih je potrebno odpraviti, in katere rešitve bi bilo treba dograditi. Pri iskanju, pridobivanju in analizi podatkov smo bili posebej pozorni na morebitne uspešne prakse, ki bi se jih dalo prenesti tudi na druge države in pri tem izoblikovali priporočila, katera bi bilo dobro upoštevati, da bi se zakonodaja na tem področju čim hitreje prilagajala potrebam žrtev oz. bi vplivala na zmanjšanje nasilja.

Naj že uvodoma poudarimo, da smo se ukvarjali predvsem z nasiljem na podlagi spola, kar pomeni, da nas je zanimalo, kako države s svojimi politikami, zakonodajnimi rešitvami in vsakdanjimi praksami pristopajo k nasilju, katerega žrtve so predvsem ženske (ne glede na starost, socialni status ali državljanstvo), in sicer zato, ker se znajdejo v situacijah, ko so ravno zaradi svojega spola v depriviligriranem oz. manj ugodnem položaju in predvsem brez moči.

Podatke iz obsežne podatkovne baze, ki so nastali na osnovi obsežnega vprašalnika (več kot sto kompleksnih vprašanj)⁴, ki je povečini spraševal po kvalitativnih podatkih, so bili večkrat podvrženi navzkrižnemu preverjanju in primerjanju z uradnimi podatki in poročili ter poročili nevladnih organizacij in drugih nacionalnih ter mednarodnih raziskav. Ne malo težav pri preverjanju in primerjanju tako dobljenih podatkov je predstavljala problematika prevajanja nekaterih pojmov ter različno definiranje posameznih oblik nasilja v nacionalnih zakonodajah.

Nasilje nad ženskami v družinskem okolju

Osrednja pozornost našega raziskovanja je bila usmerjena na nasilje nad ženskami, ki ga obravnavajo tudi številni dokumenti Evropske unije, med katerimi sicer prevladujejo neobvezujoči. Prvega (Resolucija o nasilju nad ženskami – Doc. A2-44/86) med njimi je Evropski parlament objavil že leta 1986 in vsebuje številna priporočila, tako s področja kazenskega prava kot preventive in pomoči žrtvam, toda kakor je pokazala naša raziskava, mnoga med njimi še vedno niso realizirana. Kasneje sprejeti dokumenti so nekatera

³ Pri tem je treba poudariti, da je bila izhodiščna definicija nasilja široka in se ni omejila zgolj na nasilje v družini in/ali zasebni sferi ter da smo termin »evropske direktive« razumeli v širokem smislu in zato v analizo poleg direktiv, ki jih mora država članica tako ali tako prenesti v domačo zakonodajo oz. te vsebinsko veljajo tudi, če država tega ne naredi, saj so pravice iz te zakonodaje iztožljive na evropskih sodiščih, vključili tudi priporočila, ki sicer niso zavezujoča, a so priporočljiva.

⁴ Več glej na <http://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/Dejavnosti/ZIFF/DAPHNE/Publikacije/Daphne%20Questionnaire%20Ljubljana.pdf>

priporočila še dodatno razdelali in izpostavili nekatere nove problematike.⁵ Vprašanja, kot so zločini v imenu časti in pohabljanje ženskih spolnih organov, so se na političnem prizorišču pojavila razmeroma pozno, v glavnem po letu 2000. Tako bomo v nadaljevanju govorili zlasti o spolnem nasilju in nasilju nad ženskami v družini, oziroma bomo v tem okviru izpostavili nekatere primere, kjer države priporočila ne upoštevajo.

Kazensko zakonodajno obravnavanje posilstva

Priporočila EU, ki se nanašajo na nasilje nad ženskami, bi lahko imeli za del nove politike EU, ki princip enake obravnave spolov v zakonodaji nadgrajuje s perspektivo spola, ki prepoznava ženske kot posebno depri- viligirano skupino (Booth in Bennett, 2002: 435). Tudi zato se priporočila, ki obravnavajo nasilje nad ženskami posebej osredinjajo na spolno nasilje. Eno izmed najpomembnejših priporočil, ki se tako navezujejo na spolno nasilje, je, da v zakonodaji ne sme biti med posilstvom in posilstvom v zakonski zvezi nobene razlike, obe kriminalni dejanji bi se morali preganjati po uradni dolžnosti.⁶ Toda to priporočilo države razumejo različno oz. ga ne upoštevajo. Na Malti in v Sloveniji obstajata dva različna načina pregona; za posilstvo velja javni pregon, za posilstvo v zakonu pa pregon na predlog. V Sloveniji obstaja enaka razlika tudi pri načinu pregona za kriminalno dejanje spolnega nasilja: spolno nasilje v zunajzakonski in zakonski zvezi se preganja na predlog, medtem ko se spolno nasilje, storjeno v drugih razmerjih med storilcem in žrtvijo, preganja po uradni dolžnosti. Pri tem velja omeniti, da je v državah, kjer posilstvo v zakonski skupnosti ni posebej zapisano v kazenski zakonodaji, to je na Madžarskem, Poljskem, Latviji, Litvi, Estoniji in Češkem, to le redko predmet pregona. Vendar pa kljub dolgotrajnemu obstoju posebne definicije posilstva v zakonu, položaj ni nič boljši niti v Sloveniji, kjer je bilo posilstvo v zakonski skupnosti zapisano v kazensko zakonodajo že leta 1977. Pred njo je to recimo storila Švedska leta 1965, Avstrija pa šele leta 1989 (Korošec, 2008: 130).

⁵ Resolucija o potrebi Evropske kampanje za ničelno toleranco nad nasiljem nad ženskami (A4-0250/1997); Conference of Experts – Police Combating Violence Against Women, Baden, 1998. Austrian Presidency of the Council of the European Union, July – December 1998; Conference of Experts – Police Combating Violence Against Women, Cologne, 1999. German Presidency of the Council of the European Union, January – June 1999; Conference of Experts – Police Combating Violence Against Women, Jyväskylä, 1999. Finnish Presidency of the Council of the European Union, July – December 1999; Resolution on the report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the state of women's health in the European Community (COM(97)0224 C4-0333/97); Resolucija Evropskega parlamenta k Pekinški akcijski platformi (2000/2020(INI)); Resolucija Evropskega parlamenta o trenutnih razmerah v boju proti nasilju nad ženskami in možnih prihodnjih ukrepih (2004/2220(INI)); Resolucija Evropskega parlamenta o genitalnem obrezovanju žensk (2001/2035(INI)).

⁶ »...Za enako zakonsko obravnavo prisilnih spolnih dejanj v zakonu in izven zakonske skupnosti« iz Resolucije o nasilju nad ženskami (Doc. A2-44/86).

Leta 1999 je bilo na primer v Sloveniji prijavljenih 21 posilstev v zakonu, največkrat ob zaključku partnerske zveze (Filipčič, 2002: 91, 111). Odsotnost prijave posilstva v zakonski zvezi po uradni dolžnosti velja tudi za ZDA, kjer raziskovalke poudarjajo, da je posilstvo v zakonski zvezi ena najpogostejših oblik spolnega nasilja nad ženskami. Ker pa je posilstvo tradicionalno povezano z razumevanjem, da gre »za spolni odnos z žensko, ki ni njegova žena«, to ostaja neprijavljeno. Tako še vedno prevladuje mnenje, da zakonska zveza moškemu daje dovoljenje tudi za neprostoovoljni spolni odnos, oziroma vsaj, da je posilstvo v zakonski zvezi »lažji zločin« (Kennedy Bergen, 1999: 2). Takšen pogled na nasilje tako vztraja kljub dejstvu, da je od 10 do 14 odstotkov poročenih žensk žrtev posilstva v zakonski zvezi oziroma, da je 50 odstotkov žensk, nad katerimi se je izvajalo fizično nasilje, tudi žrtev posilstva s strani intimnega partnerja, ali da posilstva v zakonski zvezi predstavljajo 25 odstotkov vseh posilstev (OZN, 2002: 151; Kennedy Bergen, 1999: 1). K neprijavljanju zločina pogosto pripomore tudi pravna nepismenost. Tako raziskava javnega mnenja na Madžarskem na primer razkriva, da kar 62 odstotkov vprašanih ni vedelo, da je posilstvo v zakonski zvezi od leta 1997 kaznivo dejanje (Amnesty International, 2007)

Podpora žrtvam

Priporočila EU ne obravnavajo le vprašanj urejanja nasilja v kazenski zakonodaji, temveč določajo tudi standarde za pomoč žrtvam. Med tistimi najbolj izpostavljenimi je zagotovo priporočilo, da naj bi bil na 10.000 prebivalcev zagotovljen en družinski prostor za namestitev žrtev nasilja (Doc. A2-44/86). Priporočilo je nekoliko dvoumno, saj države »družinski prostor« različno razumejo, v Sloveniji se na primer družinski prostor meri s številom razpoložljivih postelj. Vendar pa zagotavljanje vsaj minimalnih standardov zasebnosti pomeni, da mati z otrokom potrebuje vsaj lastno sobo. Problem definicije družinskega prostora pa ni edini, na katerega smo pri zbiranju podatkov naleteli. Na Cipru, Madžarskem, Latviji, Litvi, Češkem in Slovaškem podatkov o namestitvah (posteljah ali sobah) sploh ni bilo mogoče pridobiti, ker niso javno dostopni ali zbrani. Državi, ki naj bi izpolnjevali vsaj minimalne standarde, sta po naših ugotovitvah Slovenija in Malta. Pri tem je potrebno opozoriti, da 305 postelj, kolikor naj bi jih bilo na voljo za žrtve nasilja v Sloveniji, vključuje tako postelje v zatočiščih in varnih hišah kot v materinskih domovih (MDDSZ 2009). A ker materinski domovi ne delujejo na tajnih lokacijah in so specializirani le za določeno skupino žrtev nasilja, je lahko takšna namestitev tudi problematična. Če pa upoštevamo ugotovitev iz raziskave V. Leskovšek (2004: 20), da naj bi bilo v zatočiščih in varnih hišah na voljo le 56–63 postelj, pa tudi Slovenija še ni izpolnila priporočila EU.

Prav tako predstavljajo pomembno podporo žrtvam ukrepi, ki naj bi spodbudili žrtev k ponovni aktivni vključitvi v družbo, potem ko se le-ta

odloči, da bo zapustila zatočišče. V ta sklop ukrepov bi sodilo vsaj naslednje: prednost pri pridobitvi stanovanja, podporni ukrepi za finančno neodvisnost in pomoč pri ponovnem vključevanju na trg dela. Ugotovili pa smo, da razen Slovenije nobena izmed držav, ki so se leta 2004 vključile v EU, ni sprejela nobenega tovrstnega ukrepa. Slovenija je v Stanovanjskem zakonu iz leta 2003 in kasneje sprejetem Pravilniku o dodeljevanju neprofitnih stanovanj predvidela, da občina ali država javnemu stanovanjskemu skladu ali neprofitnim stanovanjskim organizacijam omogoči, da dodelijo bivalno enoto v najem na podlagi seznama upravičenk in upravičencev do dodelitve take bivalne enote. Na seznamu najdemo tudi ženske žrtve nasilja. Zadnji primer ponazarja, da je za celovito zaščito žrtve nasilja potrebno ob kazenski nadgraditi tudi zakonodajo na nekaterih drugih področjih. V nasprotnem primeru tudi krovni Zakon o preprečevanju nasilja ne more narediti dovolj. Potrebno je sprejeti podporne ukrepe tudi na drugih področjih, na primer v okvirih Zakona o delovnih razmerjih in Zakona o socialnem varstvu.

Vloga nevladnih organizacij

Med vidnejšimi poudarki priporočil EU je tudi vloga nevladnih organizacij (v nadaljevanju NVO) pri razvoju politik proti nasilju nad ženskami. Ravno zaradi njihovega prispevka, ki je spravljal vprašanja nasilja nad ženskami med politične teme, in programov za pomoč žrtvam, ki jih nudijo, naj bi jim države nudile sistematično finančno podporo ter jih tudi vključevale v proces političnega odločanja. Toda naša raziskava je pokazala, da so bili v času pred vstopom obravnavanih držav v EU najpomembnejši podporniki oziroma financerji NVO tuje fundacije in šele nato država. Po letu 2004 je država sicer postala najpomembnejši financer, na drugo mesto pa so se uvrstili različni EU skladi. Tudi zato, ker so se tuji financerji umikali proti vzhodu, v tem se naša ugotovitve ne razlikuje od zaključkov drugih avtoric (Roth, 2007: 473). Spremenjena vloga države se kaže tudi v tem, da je država priznala NVO kot pomembne politične akterje. Kljub temu pa v večini držav financiranje ni sistematično, še vedno naj bi bilo nezadostno in občasno, kar onemogoča dolgoročno kakovostno delo. NVO tako le težko izvajajo že obstoječe programe za zaščito žrtev (programe socialnega varstva) ali vzpostavljajo alternativne programe za žrtve nasilja.

Dejstvo, da države še vedno ne dojemajo NVO kot partnerice, dokazuje tudi njihova ne-vključenost v procese odločanja. V času pristopanja v EU so NVO sicer izkoristile priložnost pritiska »od zgoraj« in se sklicevale na evropske standarde, kasneje pa se je njihova vloga zmanjšala. Vlade so namreč sprevideli, da lahko nevladne organizacije le spremljajo vladno politiko, saj EU zamud pri uveljavljanju zakonodaje ne sankcionira (Roth, 2007: 476). To je vplivalo tudi na kasnejšo prakso mnogih držav, da ne urejajo partnerstva z nevladnimi organizacijami. Celó na Madžarskem, ki je sprejela poseben

zakon, ki naj bi uredil vključevanje NVO v procese odločanja, sistem ne deluje. Problem, ki še vedno obstaja, je nepreglednost pri izbiri NVO za različne strokovne in interdisciplinarne skupine ali pa njihova pozna vključitev v procese oblikovanja zakonodaje in drugih dokumentov.

Pomen raziskovanja

Poleg priporočil, ki so namenjena nudenju pomoči žrtvi, je potrebno omeniti vsaj še enega, ki je povezan s preventivo in oblikovanjem učinkovitih politik, to je raziskovanje. Tudi to področje je omenjeno v priporočilih EU vse od osemdesetih let dalje. V državah pristopnicah iz leta 2004 so bile prve raziskave opravljene šele konec devetdesetih let, prevladovala so sociološke, opravljene pa so bile tudi javno-mnenjske in kriminološke raziskave, ki so bile na zahodu opravljene že v osemdesetih letih. V treh državah, Estoniji, na Madžarskem in Slovaškem, je tovrstne raziskave spodbudila fundacija Odrpta družba (Open Society Foundation), ki tako sodi med zelo pomembne akterje na področju raziskovanja nasilja. Prevladujejo študije, ki so kritično družbeno usmerjene in kvalitativne. Morda je eden izmed razlogov za pomanjkanje kvantitativnih študij, tudi ta, da se indikatorji za nasilje nad ženskami, ki jih je pripravilo dansko predsedstvo EU v letu 2002 in vključujejo številne vidike problematike nasilja, še vedno ne upoštevajo. Ravno ti bi z beleženjem različnih vidikov problema (profil žrtve, profil storilca nasilja, programi za podporo žrtve ipd.) posledično omogočili tudi primerljivost v raziskovanju.

Nasilje nad ženskami v javnem prostoru

Pri obravnavanju nasilja nad ženskami v javnem prostoru se bomo osredinili na dva primera: na spolno nadlegovanje na delovnem mestu in na trgovanje ter spolno izkoriščanje v prostituciji in pornografiji. Na obeh področjih obstajajo direktive EU.

Spolno nadlegovanje na delovnem mestu

Nekatere avtorice in avtorji so mnenja, da je opredelitev in uveljavljanje zakonov na področju spolnega nadlegovanja v številnih pogledih feministična zgodba o uspehu (Thomas in Kitzinger, 1997). Feministične aktivistke so bile tiste, ki so v sedemdesetih letih 20. stoletja osebne izkušnje žensk postavile kot javno in politično vprašanje, kar je imelo za posledico, da so vlade in organizacije razvile politike boja proti spolnemu nadlegovanju. V EU je postalo spolno nadlegovanje na delovnem mestu priznано kot tema, vredna obravnave, leta 1987, ko je Michael Rubinstein opravil pionirsko raziskavo o problemu spolnega nadlegovanja v državah članicah EU.

Raziskava je bila podlaga za sprejetje vrste dokumentov, izmed katerih

je potrebno izpostaviti Direktivo (2002/73/EC) Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi Direktive Sveta 76/207/EEC o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev. Direktiva 76/207/EC je temelj evropske zakonodaje in politike na področju spolne enakosti in zaposlovanja. Maja leta 2002 sta Evropski parlament in Svet Evropske unije dopolnila direktivo iz leta 1976 o uresničevanju načela enake obravnave moških in žensk z novo direktivo (2002/73/EC) ter državam članicam EU dala na voljo učinkovito orodje za okrepitev nacionalne zakonodaje o enakem obravnavanju žensk in moških na trgu dela. Direktiva uvaja mnoge novosti, med katerimi sta tudi pojma spolno nadlegovanje in nadlegovanje, ki sta prepoznana kot oblika diskriminacije zaradi spola in kot takšna prepovedana, saj sta v nasprotju z načelom enakega obravnavanja moških in žensk. Direktiva kot spolno nadlegovanje opredeljuje »kakršno koli obliko neželenega verbalnega, neverbalnega ali fizičnega vedenja spolne narave z namenom prizadeti dostojanstvo osebe, zlasti kadar gre za ustvarjanje zastraševalnega, sovražnega, ponižujočega, sramotilnega ali žaljivega okolja« (2002/73/EC, str. 3).

Zavoljo zakoreninjenih stereotipov spolno nadlegovanje na delovnem mestu pred začetkom pristopnih pogajanj za vstop v EU v nobeni izmed držav članic, vključenih v raziskavo, ni bilo prepoznano kot specifičen družben problem, ki bi si zaslužil posebne in poglobljene obravnave. V veljavi niso bili nobeni ustrezni nacionalni mehanizmi, ki bi regulirali to področje. Države so se s tematiko spolnega nadlegovanja pričele ukvarjati šele v devetdesetih letih. Ugotovili smo, da je zakonodaja, ki eksplicitno opredeljuje spolno ali drugo nadlegovanje v vseh proučevanih državah, relativno nova. Od sprejetja Direktive 2002/73/EC so vlade držav naredile pomembne korake pri zagotavljanju ustreznih politik proti spolnemu nadlegovanju. Zbrani podatki kažejo, da je imelo osem držav (Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Litva, Malta, Poljska in Slovenija) do leta 2006 ustrezno zakonodajo, ki je urejala področje spolnega nadlegovanja. Zaradi dejstva, da so morale države Direktivo EU 2002/73/EC uveljaviti do oktobra 2005, se je največ sprememb na tem področju zgodilo med leti 2002 in 2005.

Zanimalo nas je tudi, ali so države morda naredile korak več in v zakonodajo vnesle tudi predloge in priporočila, ki sicer niso pravno obvezujoča. Dober primer tovrstnega ravnanja predstavljajo *Pravila ravnanja za boj proti spolnemu nadlegovanju* (v nadaljevanju *Pravila*), ki so bila izdana v soglasju z resolucijo Sveta ministrov. Kljub temu, da *Pravila* niso pravno zavezujoča (saj predstavljajo t.i. *soft law*), niso brez pravnega učinka. Po mnenju sodišča Evropskih skupnosti jih morajo nacionalna sodišča upoštevati v sporih, ki so jim predloženi. Cilj *Pravil* je zagotoviti, da do spolnega nadlegovanja sploh ne pride; če pa se spolno nadlegovanje pojavi, morajo

biti na voljo ustrezni postopki za obravnavo tega problema in preprečevanje njegovega ponavljanja. Namen Pravil je dati delodajalcem, sindikatom in zaposlenim praktične napotke za varovanje dostojanstva žensk in moških na delovnem mestu. Rezultati so pokazali, da neobvezujoči dokumenti le s težavo najdejo pot v nacionalne zakonodaje, saj je od desetih proučevanih držav le Malta potrdila obstoj Pravil.

Resno zavezo v boju proti spolnemu nadlegovanju bi zagotovo predstavljal obstoj nacionalnega načrta, ki bi bil posvečen izključno omenjeni tematiki. Obstoj takšnega dokumenta za države članice ni obvezen, bi pa bil zagotovo zaželen in dobrodošel. Verjetno ni presenečenje, da nobena izmed proučevanih držav s takšnim dokumentom ne razpolaga. Slovenija je leta 2005 sprejela Resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013, kjer v poglavju *Delo* med ukrepi zasledimo tudi kakovostno delovno okolje brez vseh oblik nadlegovanj, kot poseben cilj pa boljše preprečevanje in obravnavanje spolnega in drugega nadlegovanja v delovnem okolju.

Kljub temu da ni verjeti, da je lahko zgolj uvajanje ustrezne zakonodajne politike samo po sebi učinkovito sredstvo za boj proti spolnemu nadlegovanju, je imel sprejem Direktive 2002/73/ES pomemben učinek na države članice. Ni mogoče preprosto zanemariti pomembnosti sprememb na področju spolnega nadlegovanja v desetih proučevanih državah in ključne zunanje dejavnike za temi spremembami. EU je bila najpomembnejši takšen dejavnik na področju oblikovanja politik o spolnem nadlegovanju, saj je imela na eni strani moč in vpliv na oblikovanje nacionalnih zakonodaj kot tudi pravno obvezujoče direktive na drugi strani. Kljub sprejetju ustreznih nacionalnih zakonodaj pa je analiza pokazala, da je hitrost uveljavljanja ali morebiti celo nadgrajevanje direktive potekalo v državah različno. Tako še nobena izmed držav ne razpolaga s sistematičnim programom izobraževanja za zaposlene na področju izobraževanja, sodstva, socialnega dela in policije. Prav tako obstaja velik manko tudi pri informiranju, razumevanju in ozaveščanju širše javnosti o obstoju problema spolnega nadlegovanja. Sodeč po analizi je problem tovrstne oblike nasilja »neviden«, saj je bilo do leta 2006 izvedenih le nekaj kampanj, ki so tematizirale omenjeno problematiko.⁷

Kljub temu da lahko ustrezna zakonodaja in transparentna politika oblikujeta smernice boja proti spolnemu nadlegovanju na delovnem mestu, spolno nadlegovanje še vedno ostaja velik problem za veliko število žensk. Učinkovitejša bi zagotovo bila politika, ki bi povezovala splošno politiko enakih možnosti z izboljšanjem položaja žensk, saj gre spolno nadlegovanje z roko v roki z neenakostjo na delu in nepravično porazdelitvijo moči med moškimi in ženskami.

---

⁷ Več o raziskovanju in kampanji proti spolnemu nadlegovanju na delovnem mestu v Sloveniji v 90 letih glej Jogan 2001, predvsem str. 167–169.

Trgovanje z ženskami in spolno izkoriščanje v prostituciji in pornografiji

Trgovanje z ženskami za namene spolnega izkoriščanja ostaja najbolj razširjena oblika trgovanja z ljudmi v Evropi (Nordic Baltic Network, 2008: 4), hkrati je le malo držav, kjer bi se seksualna industrija krčila (Raymond, 2004: 1). Smiselno je torej trgovanje z ljudmi in spolno izkoriščanje obravnavati skupaj in v okvirih nasilja nad ženskami. Takšnemu konceptu od leta 1996, ko je sprejela prvi dokument s tega področja (COM (96) 567), sledi tudi Evropska unija.

Že bežen pregled dokumentov, ki jih je o trgovanju z ljudmi sprejela Evropska unija, pokaže, da je na tem področju izrazito aktivnejša kot pri nasilju, ki se dogaja v družinah in intimnih partnerskih razmerjih. Še posebej velja to od leta 1999, ko je stopila v veljavo Amsterdamska pogodba, ki predpisuje pravosodno sodelovanje držav članic v boju proti trgovanju z ljudmi, predvsem ženskami. To določilo je vedno dobrodošla referenca pri zagovarjanju sprejemanja novih ukrepov, četudi evropskim institucijam postavlja meje, da lahko zavezujoče delujejo le v okvirih urejanja migracij in preprečevanja organiziranega kriminala. Uniji je dovoljeno posegati v sfero skupnega in javnega, medtem ko nasilje, ki se dogaja v zasebni sferi, ostaja »zasebna« zadeva držav članic. Enak princip velja za področje spolnih zlorab otrok v prostituciji in za izdelavo pornografskih materialov, medtem ko pravic otrok, ki so žrtve nasilja v družini, Evropska unija ne ureja. Apeli, da je EU dolžna ščititi človekove pravice vseh (žrtev) tudi po zakonodajni plati, doslej niso bili uslišani.

V nadaljevanju bomo predstavili in kritično ovrednotili najpomembnejše ukrepe Unije na področjih trgovanja z ljudmi in spolnega izkoriščanja ter njihovo uveljavljanje v nacionalnih zakonodajah desetih držav članic.

Kazensko pravni mehanizmi

a) Trgovanje z ljudmi

Zavezujoči ukrepi EU o trgovanju z ljudmi so večinoma usmerjeni v harmonizacijo kazenskih zakonodaj v državah članicah. Če upoštevamo izpolnjevanje formalnih kriterijev, je bil ta proces v članicah, ki so k Uniji pristopile v letu 2004, izpeljan uspešno. Še posebej intenzivno je bilo spreminjanje zakonodaje tik pred in po vstopu v Unijo. Danes večina držav, vključenih v raziskavo, obravnava trgovanje z ljudmi znotraj posebnega člena kazenskega zakonika in uporablja definicijo iz Palermskega protokola⁸, med njegovimi 147. podpisnicami je tudi Evropska unija.

⁸ Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti z ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu.

b) Spolno izkoriščanje

Zakonsko urejanje prostitucije je veliko bolj heterogeno, kar ni nenavadno, saj se tudi v raziskovalnih in aktivističnih krogih mnenja polarizirajo med razumevanjem prostitucije kot nasilja nad ženskami na eni (glej na primer Barry, 1984; MacKinnon 1993; Coalition Against Trafficking in Women) in kot seksualnega dela na drugi strani (npr. Weitzer, 2005, organizacije prostitutk in prostitutov). Podobno se stališča razhajajo pri pornografiji.

Če sodimo po izkušnjah drugih držav, prinaša zakonsko urejanje (reglementacija) prostitucije prednosti le delu prostitutk in prostitutov, saj ob enem vzpodbuja naraščanje legalne in ilegalne prostitucije (Bindel in Kelly, 2003; Hughes in Roche, 1999).

Nordijski model (dekriminalizacija prostitutk in prostitutov in kriminalizacija klientov) jim jemlje pravico do avtonomnega odločanja in sili v skrivnostnejšo in s tem tudi zlorabam bolj izpostavljeno navezovanje stikov s klienti (glej na primer Sirkiä, 2003). Nordijskega oziroma švedskega modela reglementiranja prostitucije do sedaj ni sprejela nobena od držav, vključnih v raziskavo. V Litvi so od leta 2005 klienti sicer lahko denarno kaznovani, vendar so za razliko od Švedske, kaznovane tudi prostitutke in prostitutki, kar je lahko učinkovito sredstvo pritiska v rokah kriminalcev. Prostitucija je, razen v Litvi, prepovedana tudi na Malti. Šest držav je sprejelo različne izpeljave abolicionističnega modela, kot seksualno delo pa je prostitucija deloma regulirana na Madžarskem in v Latviji (Di Nicola et al., 2005: IX).

Evropska unija na področje reglementiranja prostitucije in pornografije (odraslih) ne posega in se je omejila le na kriminaliziranje »spolnega izkoriščanja« (97/154/PNZ). Po pričakovanjih so vse raziskovane države spolno izkoriščanje v prostituciji preganjale že pred letom 1997, ko je stopil v veljavo ta ukrep. Spolno izkoriščanje odraslih v pornografiji je definirano le v ciprskem kazenskem zakoniku, na Malti pa je pornografija popolnoma prepovedana od leta 1975.

Zaščita in podpora za žrtve

V študiji Anette Brunovskis in Rebecce Surtees je precejšnje število žrtev trgovanja z ljudmi poročalo o slabih izkušnjah v času sodelovanja v podpor- nih programih. Nekatere žrtve so v nudenju pomoči videle celo vzporednice z izkušnjo trgovanja, začeni s transportom na drugi kraj (zatočišče) z obljubo boljšega življenja. Da bi se izognili takšnim situacijam, avtorici predlagata uvedbo jasnih smernic za organizacije, ki nudijo pomoč, kakor tudi njihov nadzor ter usposabljanja za zaposlene (Brunovskis in Surtees, 2007: 92).

Podatki, pridobljeni za države, ki so k EU pristopile v letu 2004, so pokazali velike pomanjkljivosti pri zagotavljanju usposabljanj in protokolov za institucije, ki so v stiku z žrtvami. Prav tako v nobeni od desetih držav ne obstaja specializiran svetovalni telefon za žrtve trgovanja z ljudmi, ki bi

deloval brezplačno 24 ur dnevno. Oboje je v neskladju s priporočili Bruseljske deklaracije (2002). Ob zakonodaji obstajajo sicer tudi alternativne poti, ki lahko zagotavljajo ustrezno obravnavo žrtev. V Litvi in Sloveniji so predstavniki nekaterih institucij podpisali posebne sporazume z nevladnimi organizacijami, ki določajo sodelovanje v primerih, ko katera od podpisnic pride v stik z domnevno žrtvijo

Posebej zaskrbljujoče je dejstvo, da vladne institucije v raziskovanih državah ne razpolagajo z zanesljivimi podatki o zmogljivosti zatočišč za žrtve trgovanja z ljudmi, kaj šele o standardih, po katerih delujejo. Vzpodbudno po drugi strani pa je, da so multiinstitucionalne skupine, ki se ukvarjajo z vprašanji trgovanja z ljudmi, ustanovili že v petih od desetih držav (Ciper, Litva, Madžarska, Slovaška, Slovenija).

Največji vpliv evropskih predpisov na nacionalne zakonodaje je imela Direktiva iz leta 2004 (2004/81/EC), ki državljanom tretjih držav, ki so žrtve trgovanja z ljudmi, zagotavlja rok za premislek, med katerim lahko okreva in se rešijo vpliva storilcev, tako da se lahko utemeljeno odločijo, ali bodo sodelovale s pristojnimi organi. Med to dobo žrtve ni mogoče na silo odstraniti iz države. Vseh deset držav je vključilo to obvezujoče določilo v svoje zakonodaje, vendar šele po sprejetju direktive in po vstopu v EU, čeprav je ta ukrep znan iz evropskih in drugih mednarodnih dokumentov vsaj od leta 1997 (97/154/JHA; Brussels declaration; Palermški protokol).

Minimalnega trajanja dobe okrevanja direktiva ne določa. Ob upoštevanju nadzora in zlorab, ki so značilne za okolja prostitucije, nordijsko-baltska mreža priporoča dobo vsaj treh ali še bolje šestih mesecev (Nordic Baltic Network, 2006: 5), vendar pol letno dobo okrevanja zagotavljajo le tri od desetih raziskanih držav (Ciper, Litva, Slovenija).

Nabor pravic, ki jih žrtvam med dobo okrevanja zakonsko zagotavljajo raziskovane države, je različen. Vse zagotavljajo le osnovno zdravstveno varstvo, medtem ko se žrtve soočajo z izjemno širokim spektrom zdravstvenih problemov, od katerih so številni resni in trajni, kot je pokazala raziskava, opravljena med 200 žrtvami iz 14 držav (Zimmerman et al., 2006: 3, 9, 22). Neobvezujoča določila direktive, kot so pravica do brezplačne pravne pomoči, primerne namestitve, denarne pomoči, psihološke in socialne pomoči ter dostopa do trga dela in izobraževanja, so redkeje zakonsko zagotovljene. So pa izmed neobvezujočih ukrepov vse države članice sprejele možnost, da žrtev pridobi dovoljenje za kratkotrajno bivanje, a ga v skladu s priporočilom iz direktive pogojujejo s sodelovanjem žrtve s pristojnimi organi.

Doba okrevanja je nedvomno pomemben ukrep za žrtve, ki prihajajo iz tretjih držav, vendar sta njegova zasnova in izvrševanje šibka v več točkah. Tako lahko žrtve, ki se odločijo, da po preteku te dobe ne bodo sodelovale v policijskih preiskavah in sodnih procesih, vrnejo v matično državo ne glede

na nevarnosti, ki jim bodo s tem izpostavljene. S takšnim pogojevanjem države pravzaprav kršijo človekove pravice žrtvam. Še več, tudi če so žrtve pripravljene pričati proti kriminalcem, morajo po zaključku procesa zapustiti državo. Potem, ko so jih izkoristili trgovci, jih tako še »država gostiteljica«.

V celotni EU le Italija žrtvam trgovanja z ljudmi zagotavlja pridobitev dolgoročnega dovoljenja za bivanje. V procesu prepoznavanja žrtev kot merodajni člen aktivno sodelujejo nevladne organizacije, s čimer je močno omejena možnost, da bi državne institucije žrtvam raje dodelile migrantski status, da bi preprečile stalno naselitev. Prav strah pred migranti je eden najpomembnejših dejavnikov vpliva, da se sprejemajo in po minimalnih standardih uveljavijo tovrstni predpisi EU, ki žrtvam pravice sicer dodeljujejo, a hkrati tudi nerazumno omejujejo.

Ozaveščanje in preventiva

Evropski dokumenti na področjih ozaveščanja in preventive držav članic sicer ne obvezujejo k ukrepanju, a teh aspektov uspešnega boja proti nasilju nikakor ne ignorirajo. V raziskovanih državah so v zadnjem desetletju potekale številne aktivnosti na tem področju – v vseh so na primer izvedli vsaj eno nacionalno medijsko kampanjo o trgovanju z ljudmi kot prva nevladna organizacija La Strada na Poljskem leta 1995. Nacionalne akcijske načrte o trgovanju z ljudmi so doslej sprejeli v devetih državah (z izjemo Malte), nacionalna poročila o trgovanju z ljudmi pa so do zaključka raziskave pripravili le v štirih (Češka, Litva, Poljska, Slovenija). V vseh državah, vključenih v raziskavo, so izvedli tudi pomembne raziskave o trgovanju z ljudmi, vendar je raziskovanje tega fenomena še vedno v začetkih, saj gre v glavnem za splošno ugotavljanje obstoječega stanja, ki temelji na sekundarnih virih.

Sklep

Po skrbno opravljeni analizi spreminjanja zakonodaje v obravnavanih državah smo ugotovili ugoden vpliv Evropske unije na sprejemanje/spreminjanje zakonodaje na področju nasilja nad ženskami (in otroki), pri čemer smo ugotovili, da je bilo izboljševanje zakonodajnih standardov še posebej zgoščeno tik pred ali po pridružitvi k uniji. Ugotovili smo tudi, da so pomembno vlogo v teh procesih pa tudi pri zagotavljanju pomoči in ozaveščanju javnosti imele nevladne organizacije v obravnavanih državah. Te imajo pogosto tudi največ nakopičenega znanja in izkušenj in bi zato morale biti bolj sistematično in načrtno vključene v oblikovanje politik na tem področju. Vendar pa države večinoma niso zakonsko uredile njihovega položaja pri pripravi zakonodaje.

Države članice so se predvsem potrudile v nacionalne zakonodaje vnesti obvezujoče direktive, saj smo ugotovili, da so v vseh desetih državah

obstoječe evropske direktive na tem področju prenesli tako rekoč brez izjeme. Povsem drugače pa je s priporočili, ta v državah članicah pogosto spregledajo. Zato toliko bolj bode v oči dejstvo, da Evropska unija ni sprejela nobene direktive, ki bi zadevala ženske (in otroke) žrtve nasilja v družini, in to kljub temu, da je v zadnjem času v mnogih državah prišlo do občutnega povečanja občutljivosti javnosti do nasilja v družini in je pet od desetih držav (Ciper, Češka, Malta, Poljska in Slovenija) v zadnjih letih sprejelo tudi posebne zakone o nasilju v družini.

Pri obravnavanju nasilja nad ženskami v javni sferi smo ugotovili, da je na primer spolno nadlegovanje na delovnem mestu prišlo v zakonodaje teh držav predvsem zaradi vpliva EU, saj so te države šele z vstopom v Evropsko unijo začele pospešeno dopolnjevati kazenske zakonike, organizirati medijske kampanje in izvajati raziskave na tem področju.

Podobno je na področju zakonskega urejanja trgovanja z ljudmi in spolnega izkoriščanja žensk in otrok. Vseh deset držav je obvezujoče ukrepe EU preneslo v svoje zakonodaje. Praviloma so upoštevale minimalne standarde iz evropskih dokumentov, kar pomeni, da so jih le redko nadgradile. Upošteva vse pomembne zakonske ukrepe v državah članicah, je opazno tudi njihovo kopičenje v migracijski in kazenski zakonodaji, kar predstavlja neposreden odsev stanja v Evropski uniji, ki je na ta področja posegla le preko migracijske politike in preprečevanja organiziranega kriminala. Le redko je sprejemanje evropskih zakonodajnih ukrepov v državah članicah vključeno v širše politike preprečevanja nasilja, ki bi zajemale tudi kampanje, usposabljanja, izobraževanja in raziskovanje ter evalvacijo in nadgradnjo sprejetih zakonov. Te pomanjkljivosti bi države lahko učinkovito odpravile, če bi upoštevale tudi priporočila, ki jih sprejemajo evropske institucije. Ta priporočila pa vlade večinoma spregledajo.

LITERATURA

- Amnesty International 2007 Hungary Cries unheard. The failure to protect women from rape and sexual violence in the home. London. Dostopno preko <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR27/002/2007/en/71da229c-d39d-11dd-a329-2f46302a8cc6/eur270022007en.pdf>, 9. 12. 2009.
- Barry, Kathleen (1984): *Female sexual slavery*. New York, London: New York University Press.
- Bindel, Julie in Kelly, Liz (2003): *A Critical Examination of Responses to Prostitution in Four Countries: Victoria, Australia; Ireland; the Netherlands; and Sweden*. London: Child and Woman Abuse Studies Unit, London Metropolitan University. Dostopno preko http://www.glasgow.gov.uk/NR/rdonlyres/C19_E010B-1A4F-4918-97BD-F96AF7D7F150/0/mainreport.pdf, 01. 03. 2009.

- Booth, C. & Bennett, C. (2002): Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities? *European Journal of Women's Studies* Vol. 9 (4): 430–446.
- Brunovskis, Anette in Surtees, Rebecca (2007): Leaving the past behind? When victims of trafficking decline assistance (Fafo report 2007: 40). Oslo: Fafo. Dostopno preko <http://www.fafo.no/pub/rapp/20040/20040.pdf>, 1. 3. 2009.
- Di Nicola, Andrea, Orfano, Isabella Cauduro, Andrea in Conci, Nicoletta (2005): *Study on national legislation on prostitution and the trafficking of women and children*. Brussels: European Parliament.
- Filipčič, Katja (2002): *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex
- Hughes, Donna M. (ur.) in Roche, Claire (ur.) (1999): *Making the Harm Visible: Global Sexual Exploitation of Women and Girls: Speaking Out and Providing Services*. Kingston, Rhode Island: Coalition Against Trafficking in Women.
- Jogan, Maca (2001): *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: FDV.
- Kennedy Bergen, Raquel (1999): Marital Rape, Dostopno preko <http://www.hawaii.edu/hivandaids/Marital%20Rape.pdf>, 11. 11. 2009.
- Korošec, Damjan (2008): *Spolnost in kazensko pravo. Od prazgodovine do t. i. moderne spolne kazenskega prava*. Ljubljana; Založba Uradni list.
- Leskovšek V. in Ružica Boškič (2004): Slovensko nacionalno poročilo o storitvah zatočišča za ženske. V Katjuša Kodele Kos (ur.), *Načela dela in vizija razvoja zatočišč in varnih hiš*, 12–29. Ljubljana: Društvo Ključ.
- MacKinnon, Catharine A. (1993): Prostitution and Civil Rights. *Michigan Journal of Gender & Law* 1 (1): 13–31.
- MDDSZ 2008: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/programi_socialnega_varstva/varne_hise/
- Nordic Baltic Network (2006): International regulations, Standards for implementation. Dostopno preko http://nordicbaltic-assistwomen.net/IMG/pdf/NB_standards_6_key_areas_of_assistance_Final.pdf, 20. 9. 2008.
- Nordic Baltic Network (2008): Working together: Trafficking in women for sexual exploitation, Assistance and prevention. Dostopno preko http://nordicbaltic-assistwomen.net/IMG/pdf/Working_Together_Nordic_Baltic_Network_publication-2.pdf, 20. 02. 2009.
- O'Connell Davidson, Julia (2002): The Rights and Wrongs of Prostitution. *Hypatia: A Journal of feminist philosophy* 17 (2): 84–98.
- OZN (2002): World report on violence and health. Dostopno preko http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/.
- Roth Silke Sisterhood and Solidarity? (2007): Women's Organizations in the Expanded European Union Social Politics: *International Studies in Gender, State & Society* 14 (4): 460–487.
- Sirkkiä, Johanna (2003): Prostitution in Finland und Schweden (Prispeveka na seminarju "Sexarbeit in Europa zwischen Diskriminierung und Legalisierung"). Dostopno preko www.sexpert.fi/pro/lefo2003d.rtf, 15. 5. 2008.
- Thomas, Alison M. in Celia Kitzinger (1997): *Sexual Harassment: Contemporary Feminist Perspectives*. Milton Keynes: Open University Press.
- Weitzer, R. (2005): New directions in research on prostitution. *Crime, Law & Social Change* 43 (4/5): 211–235.

Zimmerman, Cathy, Hossain, Mazed, Yun, Kate, Roche, Brenda, Morison, Linda in Watts, Charlotte (2006): *Stolen smiles: A summary report on the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe*. London: The London School of Hygiene & Tropical Medicine. Dostopno preko <http://www.lshtm.ac.uk/hpu/docs/StolenSmiles.pdf>, 20. 5. 2008.

Viri – Dokumenti ES:

- Priporočilo Komisije z dne 27. 11. 1991 o varovanju dostojanstva žensk in moških na delovnem mestu (92/131/EEC), Pravila ravnanja za boj proti spolnemu nadlegovanju, OJ L 049, 24. 2. 1992, str. 1–8.
- Direktiva 2002/73/EC Evropskega parlamenta in Sveta z dne 23. 9. 2002 o spremembi Direktive Sveta 76/207/EEC o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev, OJ L 269, 5. 10. 2002, str. 15–20.
- Amsterdamska pogodba (1997).
- Brussels Declaration on preventing and combating trafficking in human beings.
- Commission communication of 20 November 1996 to the Council and the European Parliament on trafficking in women for the purpose of sexual exploitation (COM (96) 567).
- Communication from the Commission of 27 November 1996 on combating child sex tourism (COM (96) 547).
- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the economic and social committee and the Committee of the regions on illegal and harmful content on the internet (COM (96) 487).
- Council Conclusions of 21 December 1999 on the implementation of measures to combat child sex tourism (1999/C 379/01).
- Direktiva Sveta 2004/81/ES z dne 29. aprila 2004 o dovoljenju za prebivanje, izdanem prebivalcem tretjih držav, ki so žrtve nedovoljene trgovine z ljudmi ali so bili predmet dejanj omogočanja nezakonitega priseljevanja, ki sodelujejo s pristojnimi organi.
- Green Paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services (COM (1996) 483).
- Načrt EU o najboljših praksah, standardih in postopkih za preprečevanje in boj proti trgovini z ljudmi (2005/C 311/01).
- Okvirni sklep Sveta 2004/68/PNZ z dne 22. decembra 2003 o boju proti spolnemu izkoriščanju otrok in otroški pornografiji.
- Okvirni sklep Sveta z dne 19. julija 2002 o boju proti trgovanju z ljudmi (2002/629/PNZ).
- otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu (2000). Palermo: Združeni narodi.
- Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki.
- Raymond, Janice G. (2004): *The Impact of the sex industry in the EU* (Javno zaslišanje pred Komitejem za pravice žensk in enake možnosti, Evropski parlament, 19. 1. 2004). Dostopno preko <http://action.web.ca/home/catw/>

readingroom.shtml?x=53795&AA_EX_Session=8bffb74ba30031b5729702a5f0c0e9e, 2. 3. 2009.

Resolution on the Commission communication on combating child sex tourism (COM (96) 0547 C4-0012/97) and the aide-memoire on the European Union's contribution to reinforcing the prevention of the sexual abuse and exploitation of children (C4-0556/96).

Sklep Sveta z dne 29. maja 2000 o boju proti otroški pornografiji na internetu (2000/375/JHA).

Sklep Sveta z dne 8. decembra 2000 o podpisu v imenu Evropske skupnosti Konvencije Združenih narodov proti čezmejnemu organiziranemu kriminalu in protokolih Konvencije o boju proti trgovini z ljudmi, zlasti ženskami in otroci, ter tihotapljenju migrantov po kopnem, zraku in morju (2001/87/ES).

Skupni ukrep z dne 24. februarja 1997 Sveta na podlagi člena K.3 Pogodbe o Evropski uniji v zvezi z ukrepi za boj proti trgovini z ljudmi in spolnemu izkoriščanju otrok (97/154/PNZ).

Resolucija o nasilju nad ženskami (Doc. A2-44/86)